

Merkez-Çevre Teorisi Bağlamında Modernleşme Sürecini Max Weber'in Otorite Tipleri Üzerinden Değerlendirmek

Evaluating the Modernization Process in the Context of Center-Periphery Theory through Max Weber's Authority Types

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1615426>

Ali Fuat GÖKÇE*
Eren KARAOĞLU**

Öz

Makale Bilgileri

Makale Türü:
Araştırma
Makalesi

Geliş Tarihi:
07.01.2025

Kabul Tarihi:
22.02.2025

© 2025 İKTİSAD
Tüm hakları
saklıdır.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye ölçeğindeki modernleşmenin süreçlerini siyasi-sosyal bağlama göre oluşan toplumsal kutuplaşmaların oluşumunu, Şerif Mardin'in merkez-çevre teorisi ile Max Weber'in otorite tipleri üzerinden açıklamaktır. Dolayısıyla çalışmada Max Weber'in otorite tipleri ile Şerif Mardin'in merkez-çevre teorisi üzerinden ilişkisel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu kapsamda merkez-çevre teorisindeki temsil edilen kesimlerin, modernleşme süreçlerine verdikleri olumlu ve olumsuz reaksiyonların farklı otorite yönlerinin oluşması ve Max Weber'in otorite tiplerinin, merkez-çevre teorisindeki ilişkisel analizi ile Türk modernleşmesindeki kutuplaşmanın kökenlerini, iktidar talebinin toplumsal boyuta göre nasıl ortaya konulduğu incelenmiştir. Şerif Mardin'in merkez-çevre teorisinde sıralanan merkez ile çevre kesimlerinin yanında, Max Weber'in otorite tipleri üzerinden merkez-muhafazakâr ve yarı-merkez milliyetçi kesim hakkında ayrı bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemiyle birlikte tarihsel ve betimsel araştırma teknikleri kullanılmış, teorik açıklamalardan sonra iki yaklaşım incelenmiştir. Çalışmada, Türk modernleşme sürecinde Max Weber'in otorite tiplerinin Şerif Mardin teorisinde nasıl yer aldığı açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, merkez-çevre, otorite, iktidar, kutuplaşma.

Abstract

Article Info

Paper Type:
Research Paper

Received:
07.01.2025

Accepted:
22.02.2025

© 2025 JEBUPOR
All rights
reserved.

The main purpose of this study is to explain the formation of social polarization in Türkiye, influenced by the political and social context of modernization processes. This is accomplished through the lens of Şerif Mardin's center-periphery theory and Max Weber's types of authority. The study conducts a relational evaluation using both Mardin's theory and Weber's authority types. In this context, the research examines how different authority dynamics emerge from the reactions—both positive and negative—of various segments represented in the center-periphery framework towards modernization processes. It analyses the relationship between Weber's authority types and Mardin's center-periphery theory, exploring the roots of polarization in Turkish modernization and how the demand for power manifests within the social context. Additionally, the study provides a separate analysis of the center-conservative and semi-center nationalist segments, utilizing Weber's authority types. Historical and descriptive research techniques, alongside qualitative methods, were employed in this study, leading to the examination of two approaches following theoretical explanations. Overall, the research illustrates how Max Weber's authority types are integrated into Şerif Mardin's theory within the context of Turkish modernization.

Keywords: Modernization, centre-periphery, authority, power, polarization.

Atıf/ to Cite (APA): Gökçe, A. F. ve Karaoğlu, E. (2025). Merkez-çevre teorisi bağlamında modernleşme sürecini Max Weber'in otorite tipleri üzerinden değerlendirmek. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(26), 217-233. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1615426>

*ORCID Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, SBKY, afgscem@gmail.com,

** ORCID Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, SBKY, seyiterenkaraoğlu@gmail.com

Extended Abstract

Introduction, Background and Research Purpose:

Alongside the rise of social life shaped by modernity, the concept of power has become a central topic of discussion in political discourse. It has emerged as a key focus in political philosophy and sociology. Since the modernity project took hold, debates surrounding the sources of power and its definition have been some of the most significant issues addressed.

Today, the definition of power is recognised and analysed from various perspectives across multiple disciplines. There is also a consensus on the studies related to social change and the formation of social differences. In this context, it is important to examine the implications of different forms of government on social relations, particularly concerning the type and nature of power. This study focuses on German sociologist Max Weber, who explored the forms of authority that play a crucial role in shaping power. He identified four key dynamics—Bureaucracy, Industrialization, Capitalism, and the Nation-State—that provide a comprehensive framework for understanding the stages and roots of issues in the modernisation process.

This study aims to evaluate Türkiye's transition to modernity by examining the origins and development of Weber's types of authority in the context of center-periphery theory. It will analyse the dynamics of the currently polarised segments in Türkiye that shape power structures. Weber's authority types and Mardin's centre-periphery theory will be explored through the lens of the political movements of Westernism and Islamism about socio-cultural conflicts.

The research will assess the political division and social polarisation aspects of Turkish modernisation from Weber's perspective and the various dimensions of modernising Western culture in Türkiye. It is important to note that the three key elements of modernisation on a Western scale—class change, industrialisation, and capitalism—do not significantly influence Türkiye's modernisation process.

Methodology:

In this study, historical and descriptive research techniques were used within the framework of the qualitative research method. We examine the factors influencing power formation in modernisation through the lens of Max Weber's types of authority and Şerif Mardin's centre-periphery theory. We provide a comparative analysis of the theoretical framework underlying centre-periphery theory, considering the different kinds of authority.

One of the primary aims of this study is to clarify the differences between power and authority in language use. The discussions on power and authority within the social sciences are outlined in this research. This study offers a new perspective on Şerif Mardin's centre-periphery polarisation by introducing additional categories, such as centre-conservative and semi-centre-nationalist segments. The methodology employed is a comparative analysis of Şerif Mardin's centre-periphery theory, which serves as the main theoretical framework examined in the context of Max Weber's types of authority.

Findings and Conclusions:

As a result, in this study, two determining categories in the three types of authority, the demand created by the expectation of management and social life, were added to Mardin's centre-periphery theory, and two representation groups were added to the centre-periphery theory. The fundamental division that constitutes the modernisation process, together with the socio-cultural role expected by the groups and segments in social life in Türkiye and the political-social management understanding model, show socialisation problems, urbanisation crisis and the formation of cultural hegemony in art and literature.

1. Giriş

Modernitenin belirlediği toplumsal yaşamın ortaya çıkışına paralel olarak siyasal alanda tartışmaların merkezine oturan iktidar olgusu, siyaset felsefesi ve siyaset sosyolojisinin temel çalışma alanlarından birisi olmuştur. İktidarın tanımına kadar iktidarın kaynağına ilişkin tartışmalar, modernite projesinin etkin olmasından beridir tartışılmakta olan konulardan birisidir. Bugün pek çok disiplin tarafından farklı açılardan ele alınan iktidar kavramının tanımı üzerinde uzlaşılan husus, toplumsal değişim süreçlerine ve toplumsal farklılıkların oluşmasına yönelik yapılan çalışmalardır. Bu yönüyle farklı yönetim biçimlerinin kabul edilmesinin toplumsal ilişkilerdeki sonuçlarını, iktidarın türü ve niteliği üzerinden ele almak gereklidir. İktidarın oluşmasında belirleyici olan otorite biçimlerini dört dinamik (Bürokrasi-Sanayileşme-Kapitalizm-Ulus Devlet) üzerinden değerlendiren Alman Sosyolog Max Weber, modernleşme sürecindeki aşamaların ve sorunların kökeninin saptanmasında etkili bir paradigma anlayışı sunmaktadır.

Şerif Mardin Türkiye ölçeğinde modernliğe geçişi değerlendirirken, 19.yüzyıl'dan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden başlatmış, Cumhuriyeti kuruluşunu temsil eden kadronun temsil ettiği kuruluş modelini olumlayan ve olumsuzlayan kesimlerin arasındaki çatışmayı ve kutuplaşmayı, merkez-çevre teorisi üzerinde kurmuştur. Max Weber'in Türk modernleşmesindeki etkisinin araştırılması yönünden önemli fikir sağlayan Ülgener'in çalışmaları, "tarihsel kavrayış çabası tıpkı Weber gibi Batı ve Doğu (Osmanlı) arasında yaptığı karşılaştırmalarda somutlaşmaktadır." (Turhan, 2015: 275). Şerif Mardin'in metodolojik yaklaşımı yönünden "bir din sosyoloğu olarak Mardin'in, yöntemde Max Weber'den etkilenip yararlanmış, İslam hakkında genel olarak anlamacı bir yaklaşımla din kurumunu ele aldığı söylenebilir." (Okumuş, 2018: 171-172).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin modernliğe geçişinin yansımalarının Weberci otorite tiplerinin köken ve gelişimini, merkez-çevre teorisi bağlamı üzerinden değerlendirilmesidir. Bu vesileyle, Türkiye'de kutuplaşmış mevcut kesimlerin dinamiğinin iktidarı oluşturan yapısının incelemesini, sosyo-kültürel matrislerin çatışmasında batıcılık ile İslamcılık siyasi akımları gözetilerek Weber'in otorite tipleri ve Mardin'in merkez-çevre teorisi açıklanacaktır. Bu çalışmada, Türk modernleşmesinin politik ayrılık ve toplumsal kutuplaşma yönünün, Weber yönünden değerlendirilmesi ile modernleşme boyutunda Türkiye'nin batı kültürünün modernleşmesinin farklı boyutu ortaya çıkmaktadır. Batı ölçeğinde modernleşmenin en önemli boyutlarından olan üç etmen sınıfsal değişim, sanayileşme ve kapitalizm boyutunun Türk modernleşmesindeki etkisi belirleyici değildir. Bu yönüyle Şerif Mardin'in belirlediği teorik çerçeve minvalinde Türk modernleşmesinin üç temel siyasal akımla belli olduğunu söyleyebilmekteyiz, bu durumda Batıcılığın boyutu, İslamcılığın etkisi ve ulusal kimlik arayışı ile birlikte Türkçülük etkili olmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından itibaren kimlik ve statü çatışması Türk modernleşmesinin, batı ölçeğinde görülen sosyo-ekonomik faktörlerin belirlediği statü ve kimlik değişkenlerinden ayrı bir yönde durmaktadır.

Max Weber modernleşmenin boyutunun belirli iktidar modellerinin farklı kültürler ve ölçeklerde etkin olmasında sadece belirli iktidar modelinin değil, çeşitli yönden gelişen toplumsal değişim ve hareketlerinin farklı yönden iktidar modeli oluşturacağını belirlemektedir. Max Weber'in Türklerin yönetim anlayışındaki etkisi konusunda otorite tipleri kullanılması yönünden "Türklerde otorite, hanedanın kutsallığına dayandırıldığı ve bu anlayış gelenek halinde sürdürüldüğü için geleneksel, kutsallığından dolayı hanedana üstün ve karizmatik özellikler atfedilmesi nedeniyle karizmatik (ailesel) ve iktidarın hukukla (töre ve İslam hukuku) sınırlandırılması, yaptıkları işlerden dolayı hesap verecekleri anlayışının getirilmesi ve meşruluğunu kaybeden iktidara karşı itaat etmeme hakkının öngörülmesinden dolayı da hukuksal/ ussal otoriteden oluşan karma bir niteliğe sahiptir." (Özdemir, 2014: 86). Otorite tiplerinin Türklerin modernleşme sürecinden etkisi yönünden, merkez-çevre teorisindeki çevreyi temsil eden kesimin otorite yönünün belirlenmesinde tarih-üstü beklentiyi oluşturan reaksiyoner milliyetçiliğin söylemini oluşturan tarih yazımının, "meşruluğunu geçmişten gelen kural ve güçlerin kutsallığından alırken bu meşruluğu töre adı verilen yazısız kurallara göre

kullanan, törenin dışına çıktığında toplum tarafından cezalandırılan niteliğiyle “geleneksel otoriteye sahip” (Bars, 2020: 265), olduğu görülmektedir. Bu yönüyle çevreyi temsil eden, bizzat bağdaşmış olan İslamcılık yönünden Max Weber’in doğu toplumları hakkında belirttiği otorite tipi ile Şerif Mardin’in çevrenin İslamcı rolü belirtmesi, “Weber’in İslam hakkındaki görüşleri, bu çalışma bağlamında onun Doğu algısının diğer bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Weber için İslam, savaşçı bir karaktere sahip olmakla birlikte karizmatik değil, fırsatçı kişiliklere uygun bir ortam sağlamıştır. Şerif Mardin’in Weberci İslam yorumuna yaklaşımı, İslam’da karizmatik otoritenin oynadığı ağırlıklı rolü, peygamberin kişiliği üzerinden açıklamak olmuştur. Peygamberin karizmatik kişiliği, Doğu toplumlarının lider-bağımlı siyasal hayatını kültürel olarak şekillendirmektedir.” (Çakır ve Şahin, 2015: 39).

Bu çalışmada, modernleşme sürecine etki eden iktidarın oluşmasında etkili olan nedenlerin Max Weber’in otorite tipleri üzerinden Şerif Mardin’in merkez-çevre teorisi gözden geçirilmiştir. Bu yönüyle merkez-çevre teorisini oluşturan teorik yapının karşılaştırmalı değerlendirilmesi otorite tiplerine göre yansıtılmıştır. Modernleşme sürecinin incelenmesinde karşıtlıkların oluşturduğu kutuplaşmaların, farklı faktörlerin devreye girmesi ile sonuçlandığını sunan Max Weber’in Türk modernleşmesindeki etkisi Şerif Mardin’in merkez-çevre çalışması desteklenmiştir. Çalışmadaki ana hedef, merkez-çevre kesimlerinin Weber’in otorite tiplerindeki kategorilere yansıtılması ile oluşturulmuştur, aynı zamanda Türk modernleşme sürecinin değerlendirilmesini Weber’in teorik çerçevesi yönünden bakılmıştır.

Çalışmada temel vurgularından birisi, iktidar ile otorite arasındaki farklılıkların dil kullanımındaki farklılıklarının dile getirilmesidir, sosyal bilimlerdeki iktidar, güç ve otorite hakkında yapılan tartışmaların yönü bu çalışmada gösterilmiştir. Siyasi-toplumsal yönde iktidar türlerinin oluşmasını sağlayan etkenini toplumsal ilişkilerde kurulan ideolojik farklılığa dayanan otorite tipleri oluşturmaktadır. Otorite tiplerini oluşturan toplumsal-kültürel anlayış beklentisinin iktidar haline gelmesinde temel otorite tiplerinin üç yönü belirleyici olurken, merkez-çevre kesimlerinin otorite tiplerine göre iktidar talebinde bulunmaları ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, gösterilen otorite tiplerine uygun olarak Şerif Mardin’in merkez-çevre kutuplaşmasına, merkez-muhafazakâr ve yarı-merkez milliyetçi kesimler şeklinde kategoriler eklenerek literatüre farklı bir bakış açısı sunulmuştur. Kullanılan yöntem Max Weber’in otorite tipleri bağlamında, çalışmanın ana teorik çerçevesi olan Şerif Mardin’in merkez-çevre teorisinin karşılaştırmalı bir analizidir.

2. Modernleşme Sürecinde Merkez-Çevre Teorisi

Modernleşme sürecinin aşamalarının oluşması, önceki toplumsal aşamayı yaratıcı yıkıma uğratarak, geleneksel ve teolojik dünyanın tasavvuruna dayanan toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel kurumları ortadan kaldırması ile şekillenen yeni bir dünya tasavvurunun oluşturulmasıdır. Toplumsal yönden gelenek anlayışın sunduğu sembolik biçim ve rollerin modernite tarafından yönlendirilmesi ile birlikte çatışmalar ilerleme-gelenek arasındaki ilişkinin çatışmasına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Modernite ilerleme ile gelenek arasındaki çatışmasını yönlendirirken ilerlemenin geleneğe yön vermesi ilk olarak iki boyutta ortaya çıkmıştır: Değişen ekonomik boyuta uygun davranmak ve güvenlik açıklıklarını kapatmak için ordunun teknik gelişimini sağlamak.

Modernitenin ilk aşaması henüz geleneksel yönetimin anlayışı tarafından belirlendiği geçiş evresidir, bu aşamada modernlik olgusu toplumsal süreçlerde etkisini göstermemiştir. Birinci aşama modernliğin ortaya çıkış etkilerinin yavaş bir süreçte geliştiği ara dönem olup geçiş evresidir. Modernliği sağlayan ulus devlet anlayışı halen etkin olmadığından dolayı İmparatorluğun yönetim biçimi karar vericidir. Bu aşamada, modernlik henüz teknik-ussal gelişimleri meydana getirirken düzeni bozulmaya uğrayan İmparatorluk korunmak istenmektedir. Bu yönüyle, kurulu düzeni kurtarma çabaları aranırken, yönetimdeki iktidar çözüm arayışına yönelik gelişmeleri kazandırmak için İmparatorluğun kurtarma çabaları aranır. Modernliğin sadece politik-ekonomik çabası yeni

gelişmelerin takibi ordunun güçlendirilmesi, ekonomik bozulmayı önlemek ve mali sorunlar aşılacak istenmektedir. Modernliğin ikinci aşamasında ise devletin kurumsallaşma çabası ön planda yer alır. Yönetici kadrolar oluşturulmaya çalışılır, kurumsallaşma pratikleri için modernleşme sağlanır. Bu yönüyle Eski kurumların yapılarında değişiklik oluşturulması istenir. İmparatorluğun çöküşü engellenmek istenir, modernite projesi burada siyasi bir akım dahilinde değildir, sadece reformlar düzeyindedir. İkinci aşamada, üç evre etkisini belli etmektedir. İlk evre ekonomik yönelim ile kazanılmaktadır, piyasa mekanizması ile önce dış ticarete daha sonra iç ticarete başlayan süreç gelişmesidir. İkincisi ticaretin merkantalist sürecinin metalaşma ve üretim sürecinin mekânsal yayılımının başlamasıdır. Burada da ikinci evrenin üç temel süreç ortaya çıkmaktadır.

İlk süreç, merkantalist ticaretle birlikte mülkiyetin güvence altına alınması, hukuki ve mali kurumların kurulma gerekliliğinin öne çıkmasıdır. İkinci süreç üretim üzerinde sanayi öncesi ekonomi kurumlarının denetleyici rollerinin ortadan kalkması Modernite kurumlarda yeni ekonomik üretim süreci, iş bölümü ile birlikte Bankacılık-Maliye-Kamu Yönetimi-Hukuk kurumları reformize edilir. Üçüncü süreç Modernitenin gerektirdiği ekonomik ve siyasi ilişkilerin kurulabilmesi bürokratik-sivil yönetim için geliştirilmesi gereken kurumlarda çalışacak insan kaynağını gerektirir. Yeni gelişen piyasa süreçlerinin, bürokratik sistem tarafından işleyişinin kolay ve işlevsel olması ile modernite projesi siyasi-ekonomik bir yönde genişlemektedir.

İkinci aşamanın önemi, modernliğin sosyo-ekonomik alanda etkisini göstermesiyle birlikte, kentleşmenin kamusal mekânında yeni rollerin kurumsal açıdan ortaya çıkmasına paralel olarak kurulması istenen organizma bürokrasidir. Üçüncü aşama, modernliğin yaratıcı yıkımının yerleşik hale gelmesinin sonucu olan toplumsal ilişkilerin düzenlenmesidir. Modernlik bu aşamada henüz toplumda etkisini gösterecek cemaatten cemiyete geçiş evresine yönlendiren bir itici bir kuvvette değildir, ancak üretim tarzının değişmesi kentlerin rolünün baskın hale gelmesine neden olmaktadır. Kırsal alandan kent mekânında belirli açıdan etkisini gösteren grupların kente entegre edilmesi hususunda, yönetim anlayışının değişikliğe uğraması hakkında çalışmaların felsefe yönünden karşılığı ortaya çıkmıştır. Üçüncü aşama kentleşme ile kentlileşme sorununun ilk defa ortaya çıktığı, modern birey oluşumunun şekillendiği dönemdir.

Üçüncü Aşamada, modernite sürecinden sonra kentsel dinamikler, yönetsel kurumlar ve piyasa ilişkilerinin sosyo-kültürel alanda etkinlik kazanmasıyla bir ekonomik, politik ve askeri yönden gelişen bir iktidar talebi oluşur. Bu aşamada temel süreç, toplumda modernite projesinin siyasi muhalefetle tolerans anlayışına girilmesi ile ortaya çıkar. İlk gelişen siyasi akımlar bu aşamada etkisini göstermektedir. İktidar talebinde bulunan siyasi akımları temsil eden gruplar ve kesimler, modernliğin dönüşümlerini sağlamak istediğinden dolayı, bu aşamada sivil-bürokratik kurumlarda oluşan eğitim-sağlık-askeri düşünsel-ideolojik çözümlerin ortaya çıktığı görülmeye başlar. Modernleşme süreci ağırlıklı olarak yönetsel kurumlarda ortaya çıktıktan sonra sosyo-kültürel alanda kendisini belli eder. Bu sınırlı iktidar talebinin kamusal alanda yaratılması ile siyasi düşüncenin serbestçe kendisini ifade eden yayınlar yapılır. İktidar talebinde bulunmak isteyen kesim sivil-askeri-bürokratik varsıllığını vesayet içinde sürdürür. Ayaklanmalar ve hatta darbeler iktidar talebinde bilinen hukuki yasayı istisna haline sokmuş olur.

Modernliğin en belirgin dönüşümü, dördüncü aşamadır. Ekonomik, siyasi ve toplumsal hareketlerden dolayı İmparatorluğun parçalanması etkisini gösterir, bu yönüyle geleneksel-teolojik bir boyuta yaslanan oluşum modernite tarafından eski ve tükenmiş bir yapı olarak gösterilir, aşılması gereken oluşum haline getirilen gelenek, doğrudan modernliğe geçiş evresinde antagonist duruma evrilmiş olur. Dördüncü Aşamada Kurulan Ulus Devletin kurulması ile birlikte, milliyet esasına göre üst kimlik arayışı kazandırılır. Yeni devlet modelinde toplumsallaşma süreci eğitim, ordu ve sağlık kurumlarında ideal bireyin ideolojik biçiminin oluşması ile sağlanır. Rasyonelleşme toplumsal tabaka ve kesimlerin yönetiminde, ekonomik üretim tarzının yönlendirilmesinde ve kamu kuruluşlarının işletilmesinde, belirli bir standartlaşma bürokrasi tarafından yönlendirilir. Üst kimlik anlayışına dayanacak olan tarihi-kültürel bağlamın merkezileştirilmesinde, üst anlatının

yaratılmasına dayanan Tarih araştırmaları, Antropoloji çalışmaları ve Mimari yapıların oluşması ortaya çıkar. Kentselleşmenin hızlanması, kentin gelişimi ve kentsel büyüme, konut sorununun oluşması ve nüfus artışı problemlerin yanında toplumsal tabakalar ve kesimler arasında kentlileşme farkı etkisini sınıf ve kimlik sorununu beraberinde getirirken, toplum mühendisliği ve kentsel planlama modernliğin mihenk taşı olan yaratıcı yıkım sürecini oluşturur.

Türkiye’de modernleşmenin sorunlu bir gelişim kaydetmesini saptayan Mardin, merkez-çevre kopukluğunu geleneksel sistemde incelemektedir. Bu yönüyle batıda olduğu gibi modernleşme sürecinden önceki merkez-çevre teorisi bağlamında pre-modern bir ayrım ortaya çıkmaktadır. Mardin bu konu üzerinden Osmanlı İmparatorluğu’nun batıdaki imparatorluklardan farklılığına vurgu yapmaktadır. “Osmanlı İmparatorluğu miras yoluyla geçen bir bürokrasi ve feodal beyler tarafında değil, merkezden denetlenen bir ordu kurmakta başarı göstermişti. Merkez-çevre kopukluğunun bir başka vurucu ögesi, taşraların baş eğmez din sapkınlığının yuvaları olması, göçebe ve yerleşik halk arasında kopukluk olması, toplumsal parçalanmışlık, Osmanlı Anadolu’sunun iyice bölük pörçük yapısı” (Mardin, 2017: 38-42), modernleşme sürecinden önceki merkez-çevre temsiline boyutunu ortaya çıkarmaktadır.

Modernleşme evrelerinin aşamalarını ve süreçlerini, Şerif Mardin’in merkez-çevre teorisini dağılan Osmanlı İmparatorluğu ve kurulan Türkiye Cumhuriyeti üzerinden kabaca uyarlandığında: Birinci aşama aslında görülmemekte, çünkü Osmanlı’da batıdaki siyasi-ekonomik kurumların teleolojik bir sınıfsal modele yaslandığı görülmemekle birlikte batıdaki gelişmeleri takiben Osmanlı reform ve rönesans dönemi yaşamamıştır. İkinci aşama askeriye ve tıbbiye ile olgunluğa erişilmesi istenen kurumların yaratılmasıdır bu dönemde bu yenileşme hareketleri 3. Selim ve 2. Mahmut dönemine denk düşmekte olup, üçüncü aşama ise askeri-bürokratik sistemlerin iktidar talebinde bulunduğu dönemdir. 2.Abdülhamit dönemi, oluşmaya başlayan merkez-çevre çatışmasındaki döneme tekabül etmektedir. Dördüncü aşama ise iktidar talebinde bulunan gizli örgütlerin meşru bir evreye geçerek siyasi-sosyal alanda etkisini gösterdiği İTC’nin dönemidir.

Merkez olarak tarif edilen kesim, bu dönemde ortaya çıkan Batıcılık, Türkçülük ve Halkçılık siyasal akımların etkisindedir. Cumhuriyeti kuracak kadro, tam olarak belirtilen siyasal akımları kabul ederek modern devleti kurmuşlardır. Şerif Mardin’in teorisi modern ulusal devlet modelinin kurulumundaki sorunlara odaklanmıştır, merkez-çevre çatışmasının kökeninde ise siyasal akımlar belirleyicidir. Bu yönüyle çevrenin kabul ettiği siyasal akımların ise İslamcılık ve Osmanlıcılık üzerinden geliştiğini görmekteyiz. İslamcı bir sosyo-kültürel kimliğin oluşturduğu simbiyotik ilişkinin sosyo-ekonomik varlığı olan eşraf ve esnaf kesiminin Osmanlıcı üst kimliğinin talebi, çevrenin alamet-i farikası olarak ortaya çıkmaktadır, bu yönüyle çevre geleneksel yönetim anlayışının istendiği karizmatik bir lider etrafında toplanılan cemaat oluşumunun istenmedir. Siyasal akımlardan olan Türkçülük ise hem merkez hem de çevre tarafından da kabul edilmektedir. Söz konusu merkez-çevre teorisinde milliyetçilik iki türlü yönde gelişmektedir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, tutucu, geleneksel değerleri reddeden Kemalist milliyetçilik, Osmanlıdaki İTC etkisi ile kazandırılan Türkçülükten farklı olarak geleneksel-İslamcılık ile mücadele eden bir çizgidedir.

Kemalist Türkçülük, Türkiye’yi kuran “merkez” olarak konumlanan bir yönde gelişim kaydetmiştir, ancak Kemalist Türkçülük ise merkezin tam tersi olan çevrenin milliyetçiliğinden farklıdır. Bu yönden çevrenin kabul ettiği milliyetçilik, gelenekselci-İslamcı bir modelde Neo-Osmanlıcı-İslamcılık ile eşraf ve esnafın desteklediği bir yönelimde gelişim kaydetmiştir. “Merkez çevre yaklaşımı, Türkiye’nin sosyal ve siyasal yapısının çözümlenmesinde anahtar konumunda olmuştur. Batıda sosyal ve siyasal yapının oluşumunda belirleyici olan toplumsal sınıf ayrımının Türkiye’de belirgin bir şekilde ortaya çıkmaması, ülkedeki sosyal ve siyasal yapının yöneten-yönetilen ikilemi üzerinden açıklanmasını daha kabul edilir kılmıştır” (Tuncel ve Gündoğmuş, 2012: 139).

Kemalist milliyetçilik idealist kısmi-halkçılık düşüncesi ile birlikte sınıfsal yapının etkin olduğu piyasa etkilerinin dışında, devletin müdahalesin düzenlediği bir modelde ve bürokratik sınıfsal

yapı ve bürokrasi ile birlikte askeri vesayetinin de etkisiyle sol Kemalist bir modelde konumlanmıştır. Bu yönüyle merkezi temsil etmektedir. Çevreyi temsil eden kitle ise daha çok batıcılık dinamiğiyle gelişen toplumsal tabakalaşmaya, modern hukukun varlığına ve laik devlet anlayışının toplumsal yaşamın dinsel yaşamın örüntüsünden uzakta olduğunu belirtmektedir. Bu yönüyle çevrenin sosyo-ekonomik varlığını oluşturan dinamikler, dinsel bir kültürel sermaye ile simbiyotik ilişkisi olan liberal-girişimci tüccarlar ve toprak ağalarından oluşan bir çizelgeyi göstermektedir. Çevrenin merkez karşısında konumlanması ile birlikte 1965 sonrasında ortaya çıkan milliyetçi-geleneksel-islamcı partilerin ve sivil toplum kuruluş denemelerinin sağ milliyetçilik dahili içinde olduğu görülmektedir. Ancak burada seküler bir yaşam biçimini tercih eden laik devlet anlayışına karşı çıkmayan gelenekselci-sağ partiler ise sağ Kemalist modelde Türkçülük ve Pantürkist siyasi akımına dahil edilmektedir.

3. Otorite ve İktidar Üzerine

Sosyolojide sıkça karşımıza çıkan iktidar ve otorite kavramları, çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılır. İktidar ve otoritenin ayırımından bahsetmek gereklidir söz konusu bu ayırım, batı dillerinde kullanımından dolayı Türkçede kullanıldığında ikili bir durum ortaya çıkmaktadır. Söz konusu, iktidarın eylemi olan otorite, eyleminin öznesi olarak harekete geçirilen otoritenin varlığı bir ayrıma sahiptir. Söz konusu, Türkçe dil bakımından kavramların ayırımı ve tekilleşmesinde bize yardımcı olmaktadır. Felsefe tarihinde güç hakkında siyasi-toplumsal yönünü Teoloji-Politik eserinde potentia ile potestas arasındaki ayırımı açıklayan Spinoza'dan hareketle potentia ile potestas arasındaki ilişkiyi oluşturan yöneten-yönetilen ilişkisinde gücün yönetimde etkisinin iktidar halinde oluştuğunu temellendiren Hobbes karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle, Potestas gücün yerleşik "kurulu" biçimini oluştururken, potentia gücün akışkan, dinamik ya da "kurucu" biçiminin gücün açığa çıkmasını ifade etmektedir. İnsanı oluşturan güç istencinin toplumsal yönetimde etkisinin oluşmasının temeli olan güç istemi ile iktidar isteminin ilişkisini bağlayan Schopenhauer'da ise gücü oluşturan bilinçli irade ile bilinçsiz isteme arasındaki ilişkide potestas ile potentia ayırımı yatmaktadır. İrade ve isteme kelimeleri Almancada der wille olarak geçmekteydi, söz konusu istemek ile irade arasında fark edilmektedir. Felsefede potentia(lat.) Spinoza'da güç olarak geçmektedir, güç ve iktidar kavramı hem doğa hem de insan dünyasını belirtmek için potentia/iktidar anlamında da kullanılıyordu. Keza Schopenhauer'dan yararlanan Nietzsche hakkında sunulan güç istenci meselesi belirli bir ayırmda değerlendirilmemektedir. Bütün bunları gördükten sonra, Kant'ın doğa ve kültür üzerine meydana getirdiği felsefi sistemin hatırlanması gereklidir, buna göre güç olgusu doğadaki haliyle potentia, power olmalıydı çünkü fizikte güç uygulama olgusu vardır. İkincisi ise kültür dünyası denilen sınırları içerisine dahil olan power, macht mutlaka bir ayırım haline getirilmeliydi. Bu ayırım sayesinde, Spinoza ve Hobbes'un rasyonalist felsefelerindeki güç ile iktidarın karmaşıklığı Kant'ın sunduğu ikili ayırım (numen-fenomen) sayesinde çözülebilmektedir. Bu doğrultuda, Türkçe'nin fiziki olan güç ile beşerî olan güç ayırımı, özellikle kelime türetilmesine neden olmaktadır. Bu yönüyle doğada bir nesnenin bir nesneye uyguladığı hareket ve yönelim güç olarak tanımlanırken, kültür dünyasındaki toplumsal ilişkiler ilave olarak kültür-doğa çatışmasında ise ilgili olan kelime iktidar halinde ortaya çıkmaktadır. 17.yüzyılda yaşamış olan John Locke'un iktidar düşüncesi hakkında belirttiği fikirleri mülkiyet hakkında öne çıkmaktadır. "Locke göre, herkesin kendi hakkını diğerlerine karşı aramaya kalkışması bir kaos ortamı doğurur ve güvenlik kalmaz" (Aybek, 2013: 61). Locke güvenliğin ve hukuki işleyişinin olabilmesinde bireylerin kendi habitusu içinde emek ve işgücünün dahil edilmesini mülkiyet hakkında yattığını belirtmektedir. "Locke'un mülkiyet kavramsallaştırması yaşam, özgürlük, serveti içermekte, insanın kendi bedeni ve emeği üzerindeki sahipliğini, dini özgürlük fikriyle laik devleti, yönetimin gücünü doğal hukuk ile sınırlamasıyla sınırlı devlet ve kuvvetler ayrılığı ilkelerini kapsamaktadır." (Tunç vd., 2021:515).

Bu çalışmada kullanılan Otorite kelimesi, bütün dillerde tam anlamıyla insan dünyası üzerine olmak zorundadır, Latince auctoritas, İngilizcede the authority ve Almancada die Autorität. Sadece

insan dünyasına ait olmak zorunda olan bu kelime, diğer dillerde değişime uğramayan ve doğa ile kültür ayrımında bulunmayan İktidar (potentia, power, macht) kelimesinden daha net bir biçimde konumlanmış olmaktadır.

İktidar olmak geniş bir zaman değişimi ve mekân ölçeğinde kültür dünyasında etkili olabilmektir. Otorite ise iktidarın gücünü farklı şekillerde kullanılmasında belirli toplumsal dinamiklerin mekansal ayrımına ve toplumsal yapısına göre kurulmaktadır. Kelimenin kökeninde olan auto (kendi kendine işleyen sürece göre mekanizması olan ilişkiler ve eylemler) iktidar olmuş kişinin ve kesimin, karşıt öteki kesime hükmederken kurduğu toplumsal ilişkilerin dinamiği ve sahip olunulan kültürel biçimlerin bağları sayesinde iktidarın varlığı, toplumsal kesimin tercih ettiği otorite biçimine göre bağlıdır.

Buna göre, kurulan sistem verilmiş olan kurallar kazandırılır, uygulanmak zorunda olmak üzere tartışılmaksızın edinilen kurallar, hükmedilen kişinin mekânında ve toplumsal yapının etkin olduğu kamusal mekândaki bireylere uygulatılır. Otorite, iktidarın kurduğu soyut kuralların mekânda aktive edilmesidir, gerekli aygıtlar mekânda inşa edilir, aygıtlar dizayn haline getirilerek, iktidarın mevcudiyeti aygıtların kurulumu ve dizaynın edimi iktidardaki fiziksel potansiyel gücün korunması için iktidar otorite sayesinde toplumsal yapıda hareket noktası halinde konumlanır. Aygıtlar, araçlar ve dizaynlar iktidarın güç aldığı mekânsal kurulumlar değil, sadece gücün korunmasını sağlayan ve devam ettiren gerekliliklerdir, çünkü iktidar olmak isteyen kesim, grup ve kişiler kendi iç dizaynlarında güçlerini kendilerinden alır, güçlerinin devamını toplumsal yapı ve mekânsal kurulumla hükmetmekle başarabilirler. Otorite olgusunun gerçekleşmesini pekiştirirsek, otoritenin yönetim ve bürokratik işleyişi, iktidar olan varlığın(gücün) olmasından sonra etkin hale geçmesidir. Otorite kelimesinin, kavram-nesne birliğini oluşturması iktidarın kurduğu araç, aygıt ve dizaynlar ile birlikte ortaya çıkar. İktidar güç değildir, gücünü kullanandır ötekine hüküm ederek güçlü olandır. Bununla birlikte, otorite doğrudan iktidar olanla da gösterilemez. Dolayısıyla iktidar, etkin olabilmesi için öteki ile kendi arasında doğrudan/dikey hükmetme eylemini yapabilmek/muktedir için “otorite” etkinliğini kurmak zorundadır, otoritenin olması öteki ile arasındaki etkileşim ve iletişim katmanı olarak meydana getirilir. “Otorite sadece güç/iktidar değildir ve bu ikisini karıştırmanın hiç faydası yoktur. Güç/İktidar otoriteye eşlik eder ve belki de etmelidir. Otoriteyi kabullenmek, gücün yetkinlik ve ilgi gerektirdiğini öğrenmek demektir.” (Peterson, 2023: 22-23).

Yasal-rasyonel olmaksızın bir devrimle başa gelmiş iktidardan bahsederek, bu haliyle şu şekilde açıklanır. Otorite olmadan yapılan zorbalık, hüküm gücüne sahip devrimsel iktidar, mekânın oluşturulmuş gerçekliğini sağlayan toplumsal yapıya dikey kabullendirme ile öne çıkarsa, mekâna yayılan bölümlerin, ayrımların ve ağların toplumsal yapısının neden ve nasıl örtüştüğünü anlayamaz. Dolayısıyla, eğer otoritenin önemi anlaşılmazsa, devrimsel anlamda olumsuz iktidar için tersine dönen gerilemeye sebep olur. İktidarın hükmünün toplumsal yapıyı sarmalayan zamansal akışa ve mekânsal yayılımı sağlayan otorite ile gerçekleşmezse, kötücül veya olumsuz olan iktidar, mekan-topluma doğrudan dikey kabullendirmede bulunur.

Türüne ve kökeni bakımından ayrıma sahip bir iktidar, otoritenin kullanımını tam manasıyla neye göre yapmaktadır, barışçıl bir toplum mu yoksa iktidar olmuş kesim, kişinin istencine göre mi? Barışçıl amaca yönelik iktidar topluma yönelik otoriteriyen değil, belirli anlamda barış ve huzuru sağlamak isteyen toplumsal karmaşayı yaratabilecek kötü niyetli kişilere karşı aygıt ve araçlarını meydana getirmelidir. Otorite kullanılmalı bilindiği üzere daha çok baskı ve denetleme üzerinden bildirilen bir terim olarak anlaşılmaktadır. Oysa toplumsal yapıda her kültürel unsurun irrasyonel tarafları ve insanların (birey-birey) çatışmasında kötü niyetli kişilerin olabileceğinin unutulmaması elzemdir.

İktidar kavramının hükümlendirme biçimi doğrudan dikey bir yönelimde olursa, topluma hakim olmak isteyen gerileyici ısrarcı iktidar ve sivil toplumsal sözleşmeye göre ilerleyici iktidar varlığını devam ettiremez. Dolayısıyla, toplumsal ilişkilerde kamusal özel mekâna kadar yönelim ve kabullendiriciliği misyon edinen ısrarcı iktidarın düşüncesi, toplumsal yapıda ve mekansal

düzenlemesini yapabilmesi için dikey olmayan yayılımsal olmak zorunda olduğunu bilmeliyiz, iktidar otoriteyi kullanmak için yayılımsal hegemonya haline gelmesi için otoritenin araçlarını oluşturan ve kullandıran devlet aygıtlarını kendine göre kanalize etmek zorundadır. İktidar, kötücül eylemine göre toplumsal ilişkilerde yarı meydana getirir. İktidar, bağlamlar yoluyla hegemonik ilerleyişini sağlayarak otoritesini kurar. Teleolojik-politik anlamda toplumdaki mevcut dinsel hassasiyeti politik söylemlerin kurulumu; politik-ekonomi bağlamda ekonomik işlevleri düzenleyen ve işleyen düzeneği; sosyo-kültürel bağlamda mevcut toplumsal yapının kabullerine göre kurulan kodlamalar ve etiketlemelerin dizgesi, politik-sosyal kesimlerin ideolojik görüşüne dağılmış ve ayrılmış kabulleri. İktidar kendi gücüne yakın olan bağlamda, kendi ideolojisine yakın, dinsel söylemine uygun, ekonomik işleyişin kazanımını kuran ve kültürel kodlamaları meydana getiren kesimleri kendisine göre bağlar. Hegemonik otorite yayılımını belirli kesim üzerinde kurduktan sonra, otoritenin baskı modellemesini ve yönelimini iktidarın kendisinin karşısında olan kesimlere karşı yapar. Ötekileştirilmiş, karşı ideoloji konumunda bulunan kesimler iktidarın seçtiği bağlamlarda kendisine uygun olmayan kesimler olarak yer alır. İktidar burada hangi ideoloji katmanında, politik gücü belirleyen, ekonomik işlevlerin bağlayıcısı ve askeri-disiplinsel aygıtları olursa olsun, hegemonik gücünü otoritenin edindirdiği bilgi-tanınma-hükmetme eylemleri ile pekiştirmiştir. Toplum tanıma, mekân düzenleme, aygıtları kurma, araçların dizayn edilmesi ile hegemonik yayılımsal otorite, toplumsal ayrımı derinleştirerek kutuplaştırma ve ayrıştırma ile toplumda kesimler yaratmıştır.

4. Sosyal Bilimlerde İktidar Olgusu

İktidarın kimde olduğu, amacı, iktidar için mücadele, iktidarın nasıl sürdürüldüğü veya kaybedildiği ve iktidarın toplum üyelerince nasıl kabul gördüğü gibi özel sorulara dönüşür. Bu yönde, sosyolojinin tek bir kuramı yoktur. Siyaset sosyolojisi ve siyaset biliminin yönelimleri iki ana paradigma etrafında toplanabilir: Yapısal-işlevselcilerin “denge” ya da “uzlaşım-oydaşma” kuramı ve Marksist çözümlemede örneklendirilen “çatışma” kuramıdır. Ayrıca her iki paradigmaya da eleştirel tavrı olan postmodern yaklaşım da üçüncü paradigmayı oluşturur (Bayram, 2003: 34). Söz konusu, iktidar her yerdedir yargısı bize doğrudan kamusal ve özel mekân olmaksızın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır, Nietzsche’den etkilenmiş kültür bilimci Foucault söz konusu iktidar ve özne bağlamında görmek, iktidarın her yerde olduğunu savunmak sosyal bilimlerde tartışma yaratmaktadır. İktidar, bilimsel söylemlerle kendisinin hakikatlığına yönelik dayatma yapmakta ve okul, hapisane, fabrika gibi kurumlarda üretimini gerçekleştirmektedir (Foucault, 2011: 72). Toplumsal konulardan, birey-birey ilişkisine kadar sirayet eden iktidar görüşü ile karşı karşıyayız, bu haliyle herhangi konuda birinin birine bir şey dayatması olduğu gibi iktidar kelimesi sınırsız bir hale geçmiş olmaktadır. Foucault, bu egemenlik modelinin tüm hukuki söylemler üzerindeki etkisinin politik bir nedeni olduğunu belirtir. Tüm modern siyaset teorisi egemenin kişiliğine, dolayısıyla yasa ve yasak meselesine saplantılı hale gelmiştir (Bert, 2018: 62).

Foucault’a yönelik eleştiriler ise Marksist felsefeden yapısalcılık ve tarihsellik sorunu üzerinden gelmektedir. “Her şeyi kuşatan bir sözcük kesin sınırlarını yitirir ve yavaş yavaş içi boş bir sese dönüşür. Bir terimin anlama sahip olabilmesi için, belirli koşullarda, nelerin onun dışında kaldığının belirlenmesinin olanaklı olması gerekir. Eğer iktidar Kadiri Mutlak bir tanrı gibi, her zaman ve her yerde olan bir şey ise, ideoloji sözcüğü, herhangi bir şeyi özellikle ayıramaz hale gelir ve sonuçta bize hiçbir bilgi vermeyen bir şeye dönüşür tıpkı, ne türden olursa olsun her insan davranışının bir sevecenlik örneği sayılması durumunda sevecenlik sözcüğünün içi boş bir belirtece dönüşecek olması gibi.” (Eagleton, 2020: 27). Marksist çatışmacı kuramda, iktidar analizini mekân fark etmeksizin inceleyen Foucault, iktidarın etkinliğini sadece toplumsal kategori konularında gözüken ideoloji yerine söylemi analiz olarak belirlemiştir. “Marksizmin odaklandığı iktisadi modele göre iktidar, sınıf tahakkümüne ve ekonominin buyruklarına tabi kılınmakla ilgilidir. Hukuki model ise iktidarı hukuk, yasa, ahlaki hak ve siyasal hükümranlık çerçevesinde çözümler. Postyapısalcı

yaklaşımın temsilcisi Foucault ise her iki yaklaşımı da reddederek iktidarın yalnızca fiziksel, ekonomik güç ya da yasal temsil yoluyla değil; bilimin, normların, siyasal teknolojilerin hegemonyası ve de beden ve ruhun şekillendirilmesiyle işlediğini belirtir” (Best ve Kellner, 1998: 70). Marksist kuramda özne ve iktidar arasındaki etkileşim bireyden iktidara doğru gösterilen doğrusal bir yol olmayıp, hegelyen sistemde özü itibarıyla diyalektik/çatışmacı temelde doğrusal ziyade kendi dönen, kıvranan iktidar ile özne çatışması bulunur ve iktidarın özne etkileşimi kendine dönüklü bir yapıda olup özne, öteki öznelerle birlikte ideolojik durumuna göre iktidarla çatışır. “Özne kategorisi, her tür ideolojinin kurucusudur. İdeolojinin işleyişi de ancak bu ikili kuruluş içinde bulunabilir, çünkü ideoloji, bu işleyişin maddi varoluş biçimlerinden başka bir şey değildir. İnsan doğası gereği ideolojik bir hayvandır. Her tür ideoloji, özne kategorisinin işleyişi sayesinde, somut bireyleri somut özneler halinde olarak çağırır. İdeoloji öyle eyler veya işler ki, bireylerin içinden özneleri toplar, bireyleri öznelere dönüştürür ve bunu da çağırma yoluyla gerçekleştirir.” (Althusser, 2014:78).

5. Max Weber’in Otorite Tipleri

Otorite, iktidarın temsilini belirli mekânsal koşullarda, toplumsal ilişkilerde ve kurumların şekillenmesinde göstermesinde temel bir tözdür. Bu yönüyle doğrudan otorite hakkında bir değerlendirilmenin yapılması iktidarın dayanaklarına ve yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiye ilişkin kökeni açıklamaktadır. Bu nedenle, her dönem güncelliğini koruyan iktidar kavramının ideolojik yönünün çözümlenmesi, belirli kategorik otorite tipleri ayırımına göre yapıldığında, olgusal ve kavramsal açıdan iktidarın içeriği ve biçimi çözümlenmektedir. Bu yönüyle Weber’in otorite tipleri, iktidar kavramının batı literatürdeki ayırımı olan potentia (güç) ve potestas(gücün kullanıldığı alan) ayırımının anlaşılmasında yardımcı olmaktadır Hangi toplumsal ve siyasal sistem açısından değerlendirilse değerlendirilsin, farklı biçim ve derecelerde olsun iktidarın belirli gücün üzerine kurulduğu görülmektedir. “Max Weber, gerçek dünyada herhangi bir spesifik otorite biçiminin, tümünün birleşimini kapsadığının farkındaydı. Üç otorite biçimi koşul yapılar olarak sunulmasına karşın gerçek dünyada onlar arasında sürekli gerilim ve bazen de çatışma vardır.”(Ritzer ve Stepnisky, 2018:250). İktidarı oluşturan gücün toplumsal yapıdaki karşılığı ile sosyo-kültürel alanda kendi otorite pratikleri, kontrol mekanizmaları ve baskı dinamikleri yaratılmakta ve sürdürülmektedir. Yöneten ve yönetilen ayırımının olduğu toplumsal ilişkilerin oluştuğu yapının içerisinde, otorite biçimlerine yaslanan kesimler bir anlamda kendi iktidarını şekillendirmekte olmaktadır. Otorite biçimlerine denk düşen iktidar talebinin oluşmasında iktidarın gücünü simgeleyen ve temsil eden kesimler Mardin’in merkez-çevre teorisinden bakıldığında, kontrol mekanizmasının varlığını oluşturmaktadırlar “Modernitenin esas toplumsal ve kültürel kurucuları olarak gözüktükleri sosyolojik, tarihsel ve iktisadi bir bağlam oluşturmaktı. Diğer bir deyişle, Weber’e göre modernitenin tarihsel oluşumu, toplumsal-iktisadi düzeyde kapitalizmle, kültürel düzeyde rasyonalizmle tamamlanmıştır” (Çiğdem 1997: 126).

Tüm iktidar tanımları içinde Max “Weber’in “The Distribution of Power within the Political Community: Class, Status, Party” adlı makalesinde yaptığı tanımın iktidar açıklamaları önemli bir yer tutmaktadır. Weber, iktidarı tabakalaşmanın temel kavramı olarak görüyordu ve “sınıf, “statü ile parti üçlemesi temel olarak iktidar olgusunu üç temel boyutunun açıklamasını sunmaktadır. “Kabaca açıklarsak sınıflar, ekonomik iktidarın bölüşümünün (Weber’in terimiyle, piyasa ilişkilerinin) sonucu; statü, normatif bakımdan tanımlanmış bir çeşit toplumsal iktidar; partiler ise, siyasal alanda aktif bir şekilde çeşitli hedeflerin peşinde olan gruplardı. Weber’e göre, iktidar genel anlamda, kişilerin ya da grupların, başkaları karşı çıktığında bile kendi istedikleri şeyleri gerçekleştirebilecek olmalarıdır. İktidar toplumsal bir ilişkidir dolayısıyla Weber, iktidarın farklılaşmış biçimde bölüşümünün, yaşam şanslarının da farklılaşmış biçimde bölüşüldüğü bir duruma yol açtığını; yani, iktisadi, toplumsal ve siyasal kaynakları elde etme becerisinin eşit olmayan bir şekilde bölüştürüldüğünü öngörmektedir” (Marshall, 2005: 328).

Bir egemenlik kümesinin siyasal bir kümeye dönüşebilmesi, kendi varlığının ve koyduğu kuralların geçerliliğinin coğrafya yönünden belirlenebilir bir bölge içinde fiziksel baskının sürekli olarak uygulanması yoluyla güvence altına alınmasıyla olur. Tüm siyasal kümeler gibi, devlet de meşru şiddet hakkının tek kaynağı olarak insanın insan üzerindeki egemenliği ilişkisinden ibarettir. Devletin varlığından söz edebilmek için egemen olanlar tarafından öne sürülen otoriteye egemen olmayanların itaat etmeleri gerekir (Gülmez, 1975: 57). Bir siyasetin ekonomisi, ekonominin de bir siyaseti vardır. İki terim arasındaki zıtlık, kuvvet yönteminin ekonomik davranıştan ayrıldığı ve aynı zamanda ekonomik davranışa özgü akılcılığın, araçların kıtlığına ve akılcı seçimine mal edildiği ölçüde kavramsal olarak kesin hale gelir. Weber’de de siyaset bu bağlamda anlamını bulur ve insanın insana egemenliğini içeren davranışların bütünü olarak tanımlanır (Aron, 2006:508-509). Modern-ussal düzenlemede endüstriyel aşamaya geçen toplumlar, bürokratik kontrol ve gözetleme mekanizmalarının belirlediği standartlaşmayı kurumsallaştırmışlar, bireyin toplumsal kurumlara teslim olduğu ve temsiliyetin yönetsel örgütlere geçtiği durumun oluşması ile Weberci bir terminoloji demir kafes terimi ortaya çıkmıştır. Devlet, yönetsel örgütlerin içindeki kurumsal boyutunu bürokratik yasal-rasyonel boyuta göre konumlarken, toplumsal bütünü düzenleyen devletin oluşumu farklı kurumları bünyesinde yöneten meta-örgüt olarak öne çıkmaktadır. Weber’in yaklaşımını benimseyen çağdaş kuramcılara göre, tahakküm ve güç ilişkisinde potansiyel olarak toplumsal alandaki otorite ilişkilerinin devletin yönetimine yansımalarının sonucunda devlet, iktidarın yoğunlaştığı ve gücünü temsil eden bürokrasi ve siyasal seçkinler ile mevcut iktidarın toplumsal yaşamdaki otoritesini yansıtır. Çabasını devletin tarihsel yapısının irdelenmesinden çok siyaset olgusunun genel olarak anlaşılmasına yönelten Weber, tüm siyasal egemenliklerin temelinde emretme ve itaat etme ilişkisinin varlığından söz ederek itaat edenlerin neden ve hangi koşullarda itaat ettiklerini sorgulamaktadır. Ona göre bütün siyaset bir iktidar mücadelesinden ibarettir (Giddens, 1999: 33).

Tablo 1. Max Weber’in Otorite Tipleri

Tip	İşleyiş	Örnek
Geleneksel	Gelenek ve Alışkanlıklar	Monarşi
Karizmatik	Lidere Kayıtsızlık Bağlılık	Lider-Devrimci Lider
Yasal-Rasyonel	Kurallar ve Prosedürler	Bürokrasi ve Modern Devlet

İktidar (Macht), bir toplumsal ilişki içinde, neye dayalı olursa olsun, kendi istencini, dirençleri bile aşıp yerine getirebilme olasılığını anlatır (Weber, 1995: 92). İktidar olgusunun ontolojik gerçekliğinin sosyal bilim odağında tartışılmasında, toplumsal ilişkiler ve kavramsallaştırma gereklidir. İktidar egemenlik sahasını, mekansal sınırlarını belirleyen ulus bütünlüğünü ve temsil oluşturmasını Devlet aracılığıyla bağdaştırır. “Karizmatik lider, başka otorite biçimlerine sürekli bir tehdittir. Karizmatik lider iktidar olduğunda, diğer iki biçim tarafından kendisine karşı yöneltilen tehdidi dikkate alması gerekir. Rasyonel-yasal otoritenin sürekli bir gelişimi yoluyla üretilen çatışma ve başka biçimlerin devam eden varlığına karşı yöneltiltiği tehdit var olmaktadır.”(Ritzer ve Stepnisky, 2018:250).

Weber, otorite türlerini, her birinin meşruluk tezini ifade biçimine göre sınıflandırmaktadır. Buna göre meşru otoritenin üç saf türü vardır: rasyonel, geleneksel ve karizmatik. Bu otorite türlerinden her biri, Weber’e göre belli şartlar altında hüküm sürme eğilimi gösteren, iktidar ilişkileri ve idare biçimleriyle bağlantılı olan ve bu ilişkileri ve biçimleri açıklayıcı alenen söylenmiş itaat nedenlerinin veya “gerekçeleri”nin tiplerini temsil eder (Lukes, 2006: 932-933). Weber’e göre otoriteyi oluşturan egemenlik kavramının kaynağında üç ayrı rasyonelleşme süreci yer almaktadır. Weber çalışmasında basit geleneksel toplumdaki iktidar sistemlerini, bürokratik sanayi toplumlarındaki iktidar sistemleriyle karşılaştırarak toplumunun dönüşümünün nasıl olduğunu araştırmıştır. Weber, çalışmasında meşruluğun geleneksel, hukuki(yasal-ussal) ve karizmatik olmak üzere üç kaynağının olduğunu ileri sürmüştür (Gökçe, 2022: 23).

6. Otorite Tiplerinin Açıklanması ve Şerif Mardin'in Merkez-Çevre Teorisi

Modernleşme arayışında ön plana çıkan Batılılaşmanın seküler birey oluşumu ve devlet anlayışında laik bir tutumun belirlenmesi sonucunda iki kesim sivil toplumu yansıtmaktadır. Ancak bu sivil toplum Batıdaki gibi oluşan sivil toplum değildir, İTC ve Kemalist kadroların oluşması ile birlikte modernlik-batıcılık ideolojisine karşı bu kesimler, Liberal-tutucu İslamcı geleneksel, eşraf ve esnaf ve kentselleşme ile birlikte kültürel şok yaşayan taşralılardan oluşmaktadır.

6.1. Merkez

Batılılaşmacı siyasal akımına yönelerek modernleşmeyi savunan bürokrasi, sosyo-kültürel açıdan kurucu bir yönde gelişim izlemektedir. Solidarist-Korporatizmi savunmaktadır, bu yönüyle ekonomiyi düzenleyici özel sermayeye izin veren, özel sektörün yatırım ve teşvik yapamayacağı alanlarda devletin ekonomiye müdahil olmasını savunan ve ekonomideki devlet müdahalelerinin toplumdaki sınıflar arasında uzlaşmayı ve dayanışmayı önceleyen sosyo-ekonomik görüşü savunmaktadır. Planlamacı Ekonomi-Kısmen Keynesçi bir yönde sanayileşme ile refah devleti yönünün oluşmasını istemektedir. Askeri-sivil bürokratik oluşumu ile kamu ve kurum işleyişinin devletin ideolojik düşüncesini savunan ve ilerleten Türk modernitesinin devrimlerini savunan kesimdir. Modernite projesini sorgulamazlar, ancak modernliğin temel aşaması olan kapitalizm karşısında solidarist-korporatist politik-ekonomi burada öne çıkmaktadır, ancak en önemli modernlik laik-ulusal karakterli bir ideal tip modelinin oluşmasıdır, bu yönüyle çevre kesiminin karşıtıdır. Geleneksel toplumdaki islamcı-tutucu ideolojinin karşısında ümmet anlayışı yerine birey-yurttaş modelini savunurlar.

Weber'in Otorite Tipinde: Yasal-Rasyonel Tip'e karşılık gelmekte olup, İşleyişi: Kurallar ve Prosedürler, Örnek model: Bürokratik Devlet.

6.2. Çevre

Modern Türkiye Cumhuriyeti içerisinde merkezde konumlanan kesime karşı olarak sağ-merkez ve siyasal islamcı görüşler Yeni-Osmanlılık siyasal akımı ile geriye dönüş modelini, tarihsel yönden Osmanlı döneminin güçlü dönemindeki birlik ve nizam fikriyle savunmuşlardır. Yeni-Osmanlılık, Kemalist-Modern-Batıcılık-Laik model ile işleyen ideolojiye karşıt olarak Cumhuriyetçi dünya anlayışına karşı konumlanmaktadır. Yeni-Osmanlılık, kabilecilik, mezhepçilik, etnikçilik, milliyetçilik (Osmanlılık düzeyinde olan siyasal İslamcılık ve gelenekselci olan Türkçü-İslamcı ülkücü ideolojiye de bunun içindedir) temelinde Osmanlıya geri dönüş modeli anakronik bir şekilde oluşmaktadır. Tıpkı Osmanlılık gibi İslamcılık da bir kurtuluş ideolojisi halinde kullanılmıştır. Yeni kurulan Cumhuriyetin kurtuluş ideolojisi olamamış bilhassa eleştiriye uğrayan ideoloji olmuştur, ilkin Demokrat Parti, Adalet Partisi ve özellikle MSP, MHP, Refah Partisi gibi parti oluşumları sonrasında tam olarak Mardin'in teorisine göre oluşan gelenekselci-İslamcı kesim "çevre" Kemalist bürokrasi ve laik-modern devlet modeline karşı olarak Neo-İslamcılığı siyasi akım olarak kazandırmışlardır.

Modernliğin ussal-teknik rasyonalitesine yönelik olarak ticari işler, para yönetimi ve piyasacı eşraf ve esnafı temsil etmektedir. Liberalleşmenin sadece ekonomi-politik yönüne vurgu yaparak modernleşmenin ve liberalleşmenin geleneksel toplum yapısına sirayet etmesine karşı olarak dinin kamusal mekandaki varlığını savunmaktadırlar, bu yönüyle geleneksel aile birimi ve varlığını savunmaktadırlar. Vesayetçi sivil-bürokratik kesime karşı, dini-cemaat sistemini savunurlar.

6.3. Çevre İslamcı

İslamcı ve ümmet anlayışını savunan geleneklerini savundukları için milliyetçi-tutucu olan bu kesim milliyet anlayışı ile ümmet anlayışını birlikte alarak dini-ulusal bir üst kimlik içerisindeydiler.

Kısmen batılılaşmaya sosyo-kültürel açıdan şüphe ile bakarlarken sanayileşmenin önemine vurgu yapmaktaydılar, ancak kapitalist bir tercihten yoksun sanayileşmenin gelişimi burada öne çıkmaktaydı. Kentleşmeyi henüz yaşamakta olan yarı-merkez kesimden farklı olarak sanayileşmeye başlayan kentlerde görülmektedir, ek olarak kente olan göç hareketlerinin ilk evresinde kentin çeperlerinde ortaya çıktıklarını ve sonraki evrelerde mahalli duruma evrildikleri görülmektedir. Özellikle sanayileşmenin etkisini gösterdiği Anadolu kentlerinde ortaya çıkan tüccar sınıfının, yaratılan yeni bir burjuvazi modelinin oluşmasına paralel olarak kentsel büyümenin yaşadığı kentler bu yönde çevre kesimini temsil etmektedir. “Muhafazakâr taşra girişimcilerinin ekonomik hayatta varlığının kuvvetlenmesiyle değişen ekonomik güç dinamikleri, siyasi gerilimlere ilişkin bu teşhiste önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'nin taşra illerinde Müslüman burjuvazinin gelişimine burjuvazinin oluşumunda dini kimlik, iş adamlarının belli bir kesimiyle iktidar partisi arasında yakın ilişkiler görülmektedir.” (Buğra ve Savaşkan, 2021: 223-247).

Weber'in Otorite Tipinde: Karizmatik Lider, İşleyiş: Geleneksel Alışkanlıklar, Lider-Devrimci Lider Weber'in Otorite Tipinde: Tip Karizmatik Lider, İşleyiş lidere kayıtsız bağlılık, Örnek: Devrimci Lider.

6.4. Merkez-Muhafazakâr

Tutucu çevreden farklı olarak modernitenin kökeni ve gelişimini sorgularlar. Modernleşmenin sonucunda monoton insan tiplerine, makineleştiren modernliğin gelişiminin nihilistik yönüne dikkat çekerler. Pozitivist-materyalist bakış açısını benimsemediklerinden dolayı rasyonelleşen-araçsallaşan topluma şüphe ile bakmaktadırlar. Genel olarak dini bir yönde bakarak tasavvuf, modern öncesi Anadolu kimliğine yöneldiklerinden İslamcı ve milliyetçi olarak gösterilmelerine rağmen, bu kesim ulusallaşma, milliyetçilik ve siyasal akımlardan ziyade moderniteye zaman, geçmiş ve gelenek-ilerleme çatışmasına odaklanırlar. Gelenek ve alışkanlıklar hususunda muhafaza edilen değerleri ilerleme penceresinden odaklanan merkez-muhafazakâr kentleşme ve kentleşme etkinliğini yürütebilmeyi karizmatik bir lidere bağlı olarak gerçekleştirmedikleri Tablo 2'de detaylıca açıklanmıştır.

Weber'in Ototite Tipinde: Kurallar ve Prosedürler-Bürokrasi Modern Devlet Kısmen Geleneksel Yaşamda burada arayıştır, özellikle gelenek-modernlik arasındaki çatışmada kural ve prosedürler konusunda modernliği eleştiren bir yöndedirler.

6.5. Merkez Milliyetçi Yarı-Merkez

Merkezden gelen ilk dönem milliyetçiler daha çok askeri kurumlardan gelen pantrükistlerdir. 1960 sonrasında kır-kent çatışması yaşayan taşralılar ile birlikte İslamcılığın belirlediği Türkçülük ve Türkçülüğün belirlediği İslamcı cenah oluştu. İlk kesim çevreyi temsil eden yönden gelirken, ikinci kesim özünde sağ Kemalist olan Türkçü-İslamcıları göstermektedir. Kemalist milliyetçilik idealist kısmi-halkçılık düşüncesi ile birlikte sınıfsal yapının piyasa tarafından değil devletin müdahalesi düzenlediği bir modelde ve bürokratik sınıfsal yapı ve bürokrasi ile birlikte askeri vesayet sonucunda sol Kemalist bir modelde konumlanmıştır, bu yönüyle merkezi temsil etmektedir. Çevreyi temsil eden kitle ise daha çok batıcılık dinamiğiyle gelişen toplumsal tabakalaşmaya, modern hukukun varlığına ve laik devlet anlayışının toplumsal yaşamın dinsel yaşamın örüntüsünden uzakta olduğunu belirtmektedir. Bu yönüyle çevrenin sosyo-ekonomik varlığını oluşturan dinamikler, dinsel bir kültürel sermaye ile bağlanan bireyci-ekonomik liberal-girişimci tüccarlar ve toprak ağalarından oluşan bir çizelgeyi göstermektedir. “Kemalist milliyetçilik, burjuvazinin gelişme aşamasında

olduğu ve daha küçük burjuva asker-sivil bürokratların ulus devleti ve ulus algısını biçimlendirdiği bir dönemin milliyetçiliği olarak daha kültüralist temelde ilerici bir yönelim izlerken, burjuvazinin iktidarı tek başına elde ettiği ve bu oranda da mevcut konumunu muhafazaya çektiği bir dönemin milliyetçiliği olarak Türk milliyetçiliği ise daha reaksiyoner, tutucu ve dinsel bir yöne sapmıştır.” (Haspolat, 2016:53).

Çevrenin merkez karşısından konumlanması ile birlikte 1965 sonrasında ortaya çıkan milliyetçi-geleneksel-İslamcı partilerin ve sivil toplum kuruluş denemelerinin sağ milliyetçilik dahili içinde oluştuğunu görmekteyiz, ancak burada seküler bir yaşam biçimini tercih eden laik devlet anlayışına karşı çıkmayan gelenekselci-sağ partiler ise sağ Kemalist modelde Türkcülük siyasi akımına dahil edilmektedir. Karışık bir şekilde kentleşme ile kentlileşme deneyimini yaşayan milliyetçi kesimin yarı-merkez bir grupta olmasının nedeni, kentlileşme krizini atlatmak amacıyla dernekleşme ve mahalli örgütlenme sayesinde gelenek ve alışkanlıkların belirli anlam ve sembollerini kentsel mekâna taşımaları belirleyici bir faktördür. Bu yönüyle, bir temsil grubu olabilme amacını taşıyan bu kesim, kentleşme unsurunu simbiyotik bir mekânsal ilişki içerisinde yürütmelerini kentleşme kendi alanlarında kentlileşme rolü olarak görmeleri ile yarı-merkez olmalarını desteklemektedir. Bu grupta dahil edilmeleri ile mahalli oluşumlarını kentten ayrı görmeleri ile kentsel deneyim cemiyet olmadan yürütmeleri homojen anlayış içerisine neden olmuştur. Özellikle kırsal alanın ve taşra yaşantısının kültürel değerleri, kent yaşamındaki farklı statü ve kimlikten gelen gruplardan ayrı bir yönde gelişmiştir. Bu yönüyle kültürel değerler ve tutumların diğer kesimler yönünden incelenmesi ile birlikte mevcut kültürel etken, ideolojik bir kutuplaşmaya evrilmiştir.

Tablo 2. Max Weber’in Otorite Tipleri ile Şerif Mardin’in Merkez-Çevre Teorisinin Karşılaştırılması

Kesimler	Tip	İşleyiş	Örnek
	Geleneksel	Gelenek ve Alışkanlıklar	Monarşi
	Karizmatik	Lidere Kayıtsız Bağlılık	Lider-Devrimci Lider
	Yasal-Rasyonel	Kurallar ve Prosedürler	Bürokrasi ve Modern Devlet
Merkez	Yasal Rasyonel	Kurallar ve Prosedürler	Bürokrasi ve Modern Devlet
Çevre	Geleneksel-Karizmatik	Gelenek ve Alışkanlıklar – Lidere Kayıtsız Bağlılık	Lider ve Devrimci Lider
Merkez-Muhafazakâr	Yasal-Rasyonel	Gelenek ve Alışkanlıklar- Kurallar ve Prosedürler	Bürokrasi ve Modern Devlet
Merkez-Yarı Merkez Milliyetçi	Karizmatik-Yasal Rasyonel	Lidere Kayıtsız Bağlılık- Kurallar ve Prosedürler	Lider-Devrimci Lider

7. Tartışma ve Sonuç

Türkiye’de toplumsal kutuplaşmaların ve çatışmaların nedenleri hakkında araştırmalarda bulunan Şerif Mardin’in merkez-çevre teorisinin önemi, modernleşme sürecinin sorunu üzerinden yapılan çalışmalarda etkindir. Bu yönüyle, gelenek-ilerleme çatışmasının modernleşmenin etkisini göstermesi toplumsal bir yönde gerilim yaratmaktadır, batılılaşma akımının etkisinin yeni kurulan Cumhuriyet döneminde etki etmesi sonucunda kurucu kadronun merkez statüsü haline gelerek toplum mühendisliğinde bulunmaları ile oluşan değişimlerin etkisine karşı gelen kesimler ise çevre olarak nitelendirilmektedir. Bu çalışmada, Max Weber’in siyasi-toplumsal bağlamda toplumsal kesimlere geleneksel ve rasyonellik çatışması üzerinden bakılması, Şerif Mardin’in ikili tipolojik ayırımına uygun hale gelmektedir.

Max Weber’de yer alan geleneksel toplum modernleşme süreçlerinde toplumsal yaşamda geleneğe özgü yaşam biçimini takiben üst-alt kademe ilişkisinin oluşması ve rasyonel düzenlenmenin yoksun olduğu görülmektedir. Bu yönüyle Türkiye ölçeğinde Osmanlı İmparatorluğu döneminden yeni kurulan Cumhuriyet ile birlikte Şerif Mardin’in ideal tip kategorisi çevre kesimi olarak

gösterilmektedir. Şerif Mardin'in kullandığı metodoloji, özellikle ilerlemecilik ve batıcılık üzerinden gelişen yeni kadronun karşısında yer alan çevrenin, dinsel ve toplumsal yaşam pratiklerinin çatışmayı nasıl yarattığını açıklama çabası üzerinde yoğunlaşmaktadır. Max Weber'de özellikle geleneksel toplum aşama içerisindeki mevcut konuma uygun kesimlerin, moderniteye yönelik tepkilerinin sonucunda yasallaşan bir rasyonellik karşısında konumlandığı görülmektedir. Sonuç olarak Max Weber ve Şerif Mardin'in yaptığı çalışmalar, modernleşmenin yasal-rasyonel toplum aşamasını takiben karşısında yer alan geleneksel aşamada kalan kesimlerin nasıl bir siyasi-toplumsal kutuplaşma yarattığını belirgin bir şekilde göstermektedir.

Modernleşme sürecinin temel kazanımının kurucu öznesi ile kurulan nesnesi arasındaki ilişki arasındaki süregelen çatışması, gücü elde toplamanın askeri, politik, ekonomik ve bürokratik yönetim erkleri olan merkezleşen iktidarı temsil etmektedir. Max Weber rasyonalitenin kazandırıldığı modernleşme sürecinin her yönüne anlamacı-yorumlamacı metodolojiyi kabul ederek, sosyal gerçeklikteki ideal tiplerin oluşturulmasını toplumsallaşma dinamikleri üzerinden göstermektedir. Şerif Mardin'in çözümlenmeleri modernleşme sürecinin pekiştirme-uygulama tekniklerinin toplumsal yaşamın her boyutunda, yeni rol ve modeller etrafında gelişmesinde merkez-çevre kavramsallaştırmasını ön plana çıkarmaktadır. Buna göre, modernleşmenin dört temel düzeneği olan batılılaşma, yaratıcı-yıkım, gelenek-ilerleme diyalektiği ve kentleşme etkisinin oluşmasını takiben, modernleşmenin bu dört uygulama pratiği ve yöntemi merkezi temsil eden güce dayanmaktadır. Temsilin yönetim ve kurumsallaşma hareketliliğinde gelişen etkisi yeni kimlik ve statü durumunu da kazandırmaktadır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan itibaren gelişen yenileşme hareketi karşısında konumlanan çevre, Cumhuriyet devrimlerinin uygulanması ile belirgin bir hale geçen merkez, modernleşme sürecinde kamusal mekânda karar verici dini pratiklerin yerine laik yaşam şeklinin kabulü, yerelliğin bürokratik merkeze bağlanması, ulusal kimliğin şekillenmesini takiben çevre kesimini belirgin hale getirmiştir.

Şerif Mardin, Türkiye ölçeğinde gerçekleşme sahasını yaratan modernleşme sürecinde, çevrenin temsili rolü ve gücünün çok partili sistem sonrasında geliştiğini belirtmektedir. Çevre kesiminin kentlere göç etmesi ile birlikte, modernleşme sürecinin statü ve kimlik oluşturma projesinde, çevre islami değerlerin, geleneksel kültürel tutumlarının ve topluluğu yöneten lider kişilerin etkileyici yönlerini beklenti haline getirmiştir. Bu çalışmada, siyasi temsil eyleminin alt yapısını açıklamak amacıyla Weber'in otorite tiplerinin gücü sağlayan ve iktidarı oluşturan yönü, Türk siyasi hayatındaki belirleyici rolleri bakımından etkili olan merkez-çevre teorisi esas alınarak modernleşme incelenmiştir. Bu yönüyle modernleşme sürecindeki problemleri oluşturan faktörlerin geçmişten günümüze kadar gelişen toplumsal çatışmanın yerel ve bölgesel farklılıklarını anlamak, Weber-Mardin sentezine göre üç tipolojik otorite tiplerine göre Batıcılık-İslamcılık ve İlerleme-gelenek ilişkilerinde merkez-çevre teorisinde kesimlerin modernite projesini nasıl ideolojik zeminde gösterdikleri reaksiyona göre belirli ve açık hale gelmektedir.

Merkez-Çevre teorisinde modernleşmeyi kentsel mekândan ve kırsal alandan gelişerek yaşayan kesimleri belirlemede, iki alt tür ayırım yapılmıştır: Merkez-muhafazakâr ve yarı-merkez milliyetçi ayırımıdır. Merkez-muhafazakâr kesime modernleşmenin temel sorunlarını Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki ortaya çıkan makineleşme, tekipleşme ve nihilizm üzerinden gören kentli insanın karakter aşınmasını inceleyen, ancak yeni kurulan ulus modelinin ve laik toplum beklentisine karşı olmadan kentli kimlikte, entelektüel amaçlara sahip oldukları ve modernleşmeyi ilerleme-gelenek çatışması üzerinden algıladıklarından dolayı muhafazakarlardır. Merkez olmalarını belirleyen temel anlayış ise Cumhuriyet anlayışında yer alan, laikliğin öneminin irticai faaliyetleri oluşturan tutucu gelenekselci ve (medeni toplumsallaşma yerine) kapalı cemaat anlayışına kabul eden kesimlere karşı eğitim ve reform anlayışını savunmalarınıdır.

Bu yönüyle tutuculuk, muhafazakarlıktan farklı olarak geleneksel toplum ve yönetim anlayışını savunurken modernliği sadece ekonomik gelişim programı üzerinden görmektedir. Oysa muhafazakâr kesimde görülen durum, ilerleme-gelenek arasındaki ilişkide temel sorunları

modernleşmenin temel boyutları üzerinden eleştiri boyutunda ortaya çıkmaktadır. Yarı-merkez ayrımı yapılmasının temel sebebi, çevrenin kabul ettiği ağırlıklı olarak ortaya çıkan İslamcı akımın yanında, Cumhuriyetin ulus kimliğini savunan milliyetçiliğin sağ Kemalist versiyondan olmalarıdır, yarı-merkez ayrımı henüz kentlileşen kesimin, cumhuriyet ulusal kimliğini savunurlarken aynı zamanda geleneksel toplum örf ve adetleri ile yönelim sağlamaları dikkat çekmektedir. Yarı-merkez milliyetçi kesim, ulusal kimliği kabulünü uygularken laik toplumsal yaşamın değil, laik-bürokratik kurumsallaşmanın önemine vurgu yapmaları ile Osmanlı-Cumhuriyet bağlantısını tarih-üstü yücelik atfetmeleri ve Fatih ile Atatürk bağlantısında bulunmaları, onları yarı-merkez bir kavramsallaştırmaya götürmektedir. Bu çalışmada üç otorite tiplerinde yer alan iki belirleyici kategori, yönetim ve toplumsal yaşayış beklentisinin oluşturduğu talep edilmesi Mardin'in merkez-çevre teorisine kazandırılmış, merkez-çevre teorisine ek olarak iki temsil grubu ilave edilmiştir. Modernleşme sürecini oluşturan temel bölümlenme ile birlikte, Türkiye'deki toplumsal yaşamdaki grup ve kesimlerin beledikleri sosyo-kültürel rolü ve siyasi-sosyal yönetim anlayış modeli toplumsallaşma sorunlarını, kentlileşme krizini ve sanat-edebiyattaki kültürel hegemonyanın oluşumunu göstermektedir.

Kaynaklar

- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Çev. Alp Tümertekin). İthaki Yayınları.
- Aron, R. (2006). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. (Çev. Korkmaz Alemdar). Bilgi Yayınevi.
- Aybek, Ş. (2013). *Siyaset felsefesine giriş*. Maya Akademi.
- Bars, M. E. (2020). Max Weber'in otorite tanımı çerçevesinde Türk destan kahramanlarına farklı bir bakış denemesi: Oğuz Kağan örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(22), 251-266. <https://doi.org/10.38155/ksbd.695416>
- Bayram, A. K. (2003). İktidar çözümlerinde bir mihenk: Michel Foucault. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* (2), 33-46. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal/issue/29113/311464>
- Bert, J. F. (2018). *Foucault* (Çev. Emrullah Ataseven). Sel Yayınları.
- Best, S. ve D. Kellner (1998). *Postmodern teori* (Çev. Mehmet Küçük). Ayrıntı Yayınları.
- Buğra, A. ve Savaşkan, O. (2021). *Türkiye'de Yeni Kapitalizm: Siyaset, Din ve İş Dünyası*. İletişim Yayınları.
- Çakır, H. ve Şahin, B. (2015). Max Weber'de Doğu algısı ve Türkiye özelinde tartışmalar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 18-45. <https://doi.org/10.18490/sad.78587>
- Çiğdem, A. (1997). *Bir imkan olarak modernite: Weber ve Habermas*. İletişim Yayınları.
- Eagleton, T. (2020). *İdeoloji*. (Çev. Muttalip Özcan). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011). *Entelektüelin siyasi işlevi*. (Çev. I. Ergüden). Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (1999). *Max Weber düşüncesinde siyaset ve sosyoloji*. (Çev. A. Çiğdem). Vadi Yayınları.
- Gökçe, A. F. (2022). *Siyaset bilimi kavram ve tanımlar*. Nobel Yayınları.
- Gülmez, M. (1975). Weber ve ideal tip bürokrasi anlayışı. *Amme İdaresi Dergisi*, 8(1), 47-75. https://ammeidaresi.hacibayram.edu.tr/documents/article/1/8/1/4_gulmez.pdf
- Haspolat, E. (2016). Türkiye'de 1980 öncesi siyasal akımlar. E. Haspolat ve D. Yıldırım (Ed.), *Türkiye'de yeni siyasal akımlar: 1980 sonrası içinde* (s. 15-84). Siyasal Kitabevi.
- Lukes, S. ve Tekay, S. (2006). İktidar ve otorite. T. Bottomore ve R. Nisbet (Ed.), *Sosyolojik çözümlenmenin kısa tarihi-II*. (Çev. Sabri Tekay). Kırmızı Yayınları.
- Mardin, Ş. (2017). *Türkiye'de toplum ve siyaset makaleler* (Der. M. Türköne ve T. Önder). İletişim Yayınları.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Okumuş, E. (2018). Şerif Mardin'de İslam din sosyolojisi Bir giriş denemesi. *Adam Academy Journal of Social Sciences*, 8(2), 145-174. <https://doi.org/10.31679/adamakademi.429175>
- Özdemir, G. (2014). Weberyen anlamda Türklerde otorite ve meşruiyet ilişkisi (15. yüzyıl Osmanlı Dönemine kadar). *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9(2), 69-90. <https://tinyurl.com/26ddjjjy>
- Peterson, J. (2023). *Düzenin ötesinde: Hayat için 12 kural daha*. (Çev. P. Savaş). Butik Yayıncılık.

- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2018). *Klasik sosyoloji kuramları* (Çev. H. Hülür). De Ki Basım Yayın.
- Tuncel, G. ve Gündoğmuş, B. (2012). Türkiye siyasetinde merkez-çevrenin dönüşümü ve geleneksel merkezin konumlanma sorunu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 137-158. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuiibfd/issue/28315/300899>
- Tunç, A., Kurtağzı, T. ve Ekici, S. (2021). John Locke'un mülkiyet kavramına yönelik bir değerlendirme. *Troy Academy*, 6(2), 503-520. <https://doi.org/10.31454/troyacademy.884858>
- Turhan, R. (2015). Türkiye'de Cumhuriyetin erken döneminde Max Weber etkisi ve bu etkiyi anlamak. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(29), 259-291. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/561/5563>
- Weber, M. (1995). *Toplumsal ve ekonomik örgütlenme kuramı*. (Çev. Ö. Ozankaya). İmge Kitabevi.